

EEN NIEUWE DAAS VOOR NEDERLAND: *HYBOMITRA ARPADI*

(DIPTERA: TABANIDAE)

Theo Zeegers

Dazen, in de volksmond ook horzels genoemd, zijn vooral bekend als stekende kwelgeesten op warme zomerdagen. Vooral regendazen (*Haematopota*) en goudoogdazen (*Chrysops*) kunnen in ons land talrijk zijn. Soorten uit het geslacht der knobgeldazen (*Hybomitra*) treft men doorgaans in kleinere aantallen. Ze zijn eenvoudig te herkennen aan de sterk behaarde ogen met drie oogbanden. Het achterlijf heeft doorgaans opvallende oranje zijvlekken. In het Natuurmuseum Brabant in Tilburg werd onverwacht een nieuwe daas voor ons land aangetroffen: *Hybomitra arpadi*. Hiermee zijn nu 38 soorten dazen uit Nederland bekend.

INLEIDING

Dazen (Diptera: Tabanidae) zijn een kleine en relatief goed onderzochte familie in ons land. Een recent overzicht (Zeegers & Van Haaren 2000) vermeldt 37 soorten als inheems in Nederland.

Uit de ons omringende landen waren geen soorten bekend die redelijkerwijs nog in Nederland gevonden zouden kunnen worden.

Desondanks werd er in de collectie van het Natuur-

museum Brabant te Tilburg een soort aangetroffen die nog niet eerder uit ons land gemeld is:

Hybomitra arpadi (Szilády, 1923). Het betreft een vrouwtje met het volgende etiket: 'Voorthuizen, juli 1946, leg. C.J. de Ronde' (fig. 1).

VERSPREIDING

Hybomitra arpadi heeft een holarctische verspreiding en komt optimaal voor in de taiga-zone

Figuur 1

Hybomitra arpadi, vrouwtje uit Nederland (Voorthuizen, juli 1946, leg. C.J. de Ronde, col. Natuurmuseum Brabant, Tilburg).

Figure 1

Hybomitra arpadi, female from the Netherlands (Voorthuizen, juli 1946, leg. C.J. de Ronde, col. Natuurmuseum Brabant, Tilburg).

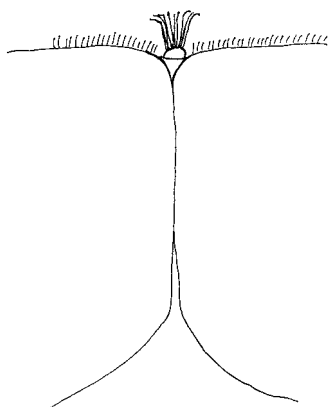

Figuur 2

Hybomitra arpadi, mannetje uit Tsjechië (pr. Jihočeský Kraj Modrava, Šumava, 18.vi.2000, leg. en col. Th. Zeegers).

Figure 2

Hybomitra arpadi, male from Czech republic (pr. Jihočeský Kraj Modrava, Šumava, 18.vi.2000, leg. and col. Th. Zeegers).

Figuur 3
Kop van *Hybomitra arpadii* van voren.
Tekening Theo Zeegers.

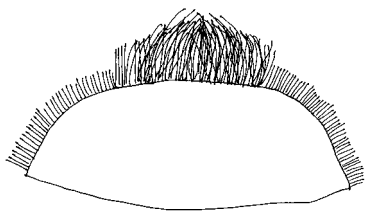
Figure 3
Head of *Hybomitra arpadii* in frontal view.
Drawing Theo Zeegers.

(Olsufjev 1977, Leclercq 1966, Chvála et al. 1972). Het zwaartepunt van de Europese verspreiding (Zweden, Polen) sluit aan bij de Russische taigazone. In Centraal-Europa komt de soort slechts zeer lokaal voor in enkele bergstreken (Šumava, Tsjechië; Zuid-Duitsland; Ardennen, België). Het voorkomen in België is beperkt tot de Hoge Ardennen (Leclercq 1965). De soort was in ieder geval in 1986 nog aanwezig in de Hautes Fagnes (Sourbrodt, 3.vii.1986, leg. & col. Zeegers).

HERKENNING

Het vrouwtje van *H. arpadii* is direct te herkennen aan de combinatie van opvallend slanke tasters en uitgebreide oranje zijvlekken op het achterlijf (Zeegers & Van Haaren 2000). De lichte kleur van de tasters en het brede en overwegende rode derde antennelid zou verwarring met *H. lundbecki* Lyneborg, 1959 mogelijk maken. Naast de bovengenoemde kenmerken is de tekening van het ach-

terlijf kenmerkend. Bij *H. arpadii* is er een brede, donkere middenstreep tussen de oranje zijvlekken (ongeveer een-derde van de segmentbreedte). De rode zijvlekken liggen op de tergieten 2 en 3 en zijn aan de achterrand van tergiet 3 karakteristiek afgeknot (fig. 1). Bij *H. lundbecki* is de donkere middenstreep op het achterlijf veel slanker en reiken de oranje zijvlekken tot op het vierde tergiet. Het onderscheid tussen de mannetjes van genoemde soorten is veel lastiger. Zij komen overeen op de volgende punten: tasters slank en licht van kleur (grijs of gelig wit), derde antennelid overwegend rood, eerste antennelid slechts kort behaard, notopleurale lobben doorgaans donker. Alle bestaande tabellen delen *H. arpadii* in bij soorten met slanke, bruine tasters en *H. lundbecki* bij soorten met minder slanke, lichtgekleurde tasters. In de praktijk is dit onderscheid onwerkbaar, doordat de vorm van de tasters van beide soorten vrijwel gelijk is. Bovendien zijn de tasters van *H. arpadii* eerder geelwit te noemen dan chocoladebruin, waardoor er geen feitelijk kleurverschil meer is met de soorten uit de *montana*- en *bimaculata*-groep. Dit probleem werd reeds onderkend door Zeegers & Van Haaren (2000), die daarom als alternatief kenmerk het plukje zwarte haren op de kruin invoerden (aanwezig bij *arpadi* (fig. 3), afwezig bij *lundbecki*). Omdat er bij mannetjes *lundbecki* bij uitzondering op de kruin een enkele losse, lange, zwarte haar gevonden kan worden, is ook dit onderscheid niet geheel bevredigend. Destijds was het niet mogelijk dit probleem beter op te lossen omdat er in de collecties geen mannetjes *H. arpadii* aanwezig waren die duidelijk met vrouwtjes geassocieerd konden worden. Dit euvel werd in juni 2000 verholpen door de vangst van vrouwtjes en mannetjes van *H. arpadii* door de auteur in Tsjechië (Šumava). Nu dit materiaal beschikbaar is, blijkt het mannetje van *arpadi* relatief eenvoudig te onderscheiden van het mannetje van *H. lundbecki* (en andere soorten uit de *montana*-groep) aan de hand van een drietal nieuwe kenmerken: breedte en vorm van de donkere middenstreep over het achterlijf, beharing op de tergieten en kleur van de ogen bij levende dieren.

Figuur 4

Dwarsdoorsnede door het derde achterlijfssegment van mannetje *Hybomitra arpadi*. Tekening Theo Zeegers.

Figure 4

Cross-section of the third abdominal segment of male *Hybomitra arpadi*. Drawing Theo Zeegers.

Hybomitra arpadi mannetje

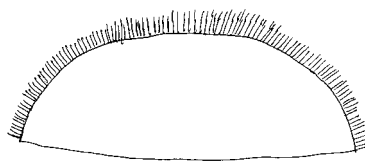
Achterlijf met een relatief brede zwarte middenstreep, die ongeveer een-kwart van de segmentbreedte inneemt (fig. 2). Op het derde tergiet is de middenstreep trapeziumvormig met de smalste zijde aan de voorkant van het segment.

De beharing op de tergieten is in het midden veel langer en dichter dan aan de zijkanten, niet alleen op het tweede maar zeker ook op het derde tergiet. Dit is het best te zien door het achterlijf (schuin) van achteren te bekijken (fig. 4). De beharing is in het midden afstaand, de toppen van deze lange haren neigen overwegend naar het midden. De beharing aan de zijkant is veel meer aanliggend met de haren naar de achterlijfspunt gericht.

Bij levende dieren zijn de ogen donkergroen met rode tinten en drie banden (als in de *bimaculata*-groep).

Hybomitra lundbecki mannetje

Achterlijf met smallere bruine middenstreep, die duidelijk zandlopervormig is. Het smalste stuk van de middenstreep ligt ter hoogte van het midden van het derde tergiet. De tergieten zijn over de gehele breedte kort (half-)aanliggend behaard (fig. 5). Hooguit zijn midden op het tweede tergiet de haren iets langer en meer opgericht dan aan de zijkant (maar beduidend minder dan bij *H. arpadi*).

Figuur 5

Dwarsdoorsnede door het derde achterlijfssegment van mannetje *Hybomitra lundbecki*. Tekening Theo Zeegers.

Figure 5

Cross-section of the third abdominal segment of male *Hybomitra lundbecki*. Drawing Theo Zeegers.

Bij levende dieren zijn de ogen smaragdgroen met drie roodachtige banden, maar overigens zonder rode tinten.

BIOLOGIE

Hybomitra arpadi komt voor in uitgestrekte naaldbossen. Als Nederlandse naam is dan ook taigaknobbeldaas voorgesteld (Zeegers & Van Haaren 2000). Zowel in België als in Tsjechië werd de soort gevonden in uitgestrekte fijnsparbossen met een ondergroei van varens.

De vrouwtjes zuigen bloed en kunnen hardnekkig hun prooi achtervolgen. De mannetjes zweven in de lucht enkele decimeters boven de grond op zonnige plekken boven bospaden. Zij bezetten hun territorium zeer vasthoudend en keren na een verstoring of een uitval snel terug naar hun oude stek. Dit gedrag komt geheel overeen met het baltsgedrag van de hoogveenknobbeldaas *H. muehlfeldi* (Brauer, 1880) zoals ik die in het Haaksbergerveen heb kunnen waarnemen. Ook *H. lundbecki* vertoont dit zweefgedrag en Stubbs & Drake (2002) melden het voor *H. distinguenda* (Verrall, 1909). Mannetjes van deze soorten zijn door dit gedrag relatief makkelijk op te sporen. Van andere soorten uit het genus *Hybomitra* is geen zweefgedrag bekend (hoewel het soms tamelijk algemene soorten betreft).

DISCUSSIE

De vondst van *Hybomitra arpadi* in Nederland kan gezien de verspreiding en habitatvoorkeur van de soort zonder meer verrassend genoemd worden. Toch is er geen reden om aan de authenticiteit van de waarneming te twifelen. Van de vanger, Dhr. C.J. de Ronde, is bekend dat hij na de oorlog regelmatig in Voorthuizen verbleef. Een aanzienlijk deel van zijn nagelaten collectie stamt uit Voorthuizen. Bovendien is van De Ronde niet bekend dat hij het buitenland op vakanties bezocht.

Het is mogelijk dat het hier een zwervend exemplaar betrof. Dazen staan bekend als goede vliegers en enkele soorten werden meer dan 500 kilometer ten noorden van hun verspreidingsgrenzen aangetroffen (Zeegers & Van Haaren 2000). Zolang er geen nieuwe waarnemingen gedaan worden, lijkt dit de meest aannemelijke verklaring.

LITERATUUR

- Chvála, M., L. Lyneborg & J. Moucha 1972. The horse flies of Europe (Diptera: Tabanidae). – Entomological Society of Copenhagen, Copenhagen.
- Leclercq, M. 1965. Un Tabanidae (Diptera) nouveau pour la faune de Belgique *Hybomitra arpadi* Szilady. – Bulletin et Annales de la Société royale belge d'Entomologie 101: 40-41.
- Leclercq, M. 1966. Révision systématique et biogéographique des Tabanidae (Diptera) Paléarctiques, Vol 11: Tabaninae. – Institut royal des sciences naturelles de Belgique, Brussel.
- Olsufjev, N.G., 1977. Slepni (Tabanidae). – Akademiya Nauk sssr, Leningrad.
- Stubbs, A. & M. Drake 2002. British soldierflies and their allies. – British Entomological and Natural History Society, Reading.
- Zeegers, Th. & T. van Haaren 2000. Dazen en dazenlarven. – Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.

SUMMARY

A new horsefly for the Netherlands: *Hybomitra arpadi* (Diptera: Tabanidae)

The horsefly *Hybomitra arpadi* (Diptera: Tabanidae) is recorded for the first time from the Netherlands. New features for the recognition of the males and some notes on the biology are given.

Th. Zeegers
Zomerstraat 15
2033 EN Haarlem
th.zeegers@tref.nl